

istanbul

KENT ARAŞTIRMALARI VE DÜŞÜNCE DERGİSİ

**Kentte Afet:
Ne “Doğal”
Ne de Adil**

**Metropol
Meseleleri
İstanbul’un
Atık İşçileri**

**İstanbul’da
Oyun ve
Oyun Alanları
Üzerine**

**Dosya
Beyoğlu:
Kopuş ve
Sürekliliğin
Pera’sı**

**Koleksiyon
Büyükkada
Rum
Yetimhanesi**

2022 / 004

“Yeni Dünya Düzeni”nde Afet Riski Azaltmasından Dirençliliğe

Toplumsal cinsiyete dayalı eşitlik ve insan haklarının yetersizliği, bireylerin fırsat eşitsizliğine ve ayrımcılığa maruz kalması kırılganlığa yol açarken, afetlerin etkilerinin daha da artmasına neden oluyor. Kadınların toplumdaki cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan sosyoekonomik kırılganlıklarının azaltılması, dolayısıyla da kapasitelerini kullanılabilmeleriyle afetlere dirençlilik de gelişecektir.

Nilgün Okay*

*Prof. Dr., Afet Yönetim Merkezi, İstanbul Teknik Üniversitesi

Pandemi, sel, yangın ve göç gibi birden fazla krizle mücadele etmek durumunda kaldığımız bu zor günlerden geçerken, 2021 aynı zamanda sürdürülebilirlik, iklim değişikliği için doğayla uyum ve afete dirençlilik konularına da odaklandığımız bir yıl oldu.

Dünyadaki önemli aktif fayların üzerinde hızla gelişen kentlerimiz mevcut yapısal, ekonomik ve sosyal sorunlarla doğal/doğal-olmayan tehlikelerin oluşturduğu afet riskleri başta olmak üzere geçmişten gelen küresel risklerle de karşı karşıya. İklim değişikliği etkileri sadece kutuplarda ya da okyanus kenarlarında değil, daha şimdiden ülkemizin her tarafında gözle görünür biçimde yaşanmaya başladı. Çevresindeki ekosistemlerin üzerinde yetersiz planlama ile yapılaşan ve duyarsızca betonlaştırılan kentsel alanlarda doğal yapının hızla kaybedilmesi ve iklim değişikliği ile afetlerin sıklığı ve şiddeti artarken, kentsel yaşama yapısal, sosyal ve ekonomik olumsuz etkilerle ülkemizin de önüne ağır bir fatura çıkarıyor. Bu yaz

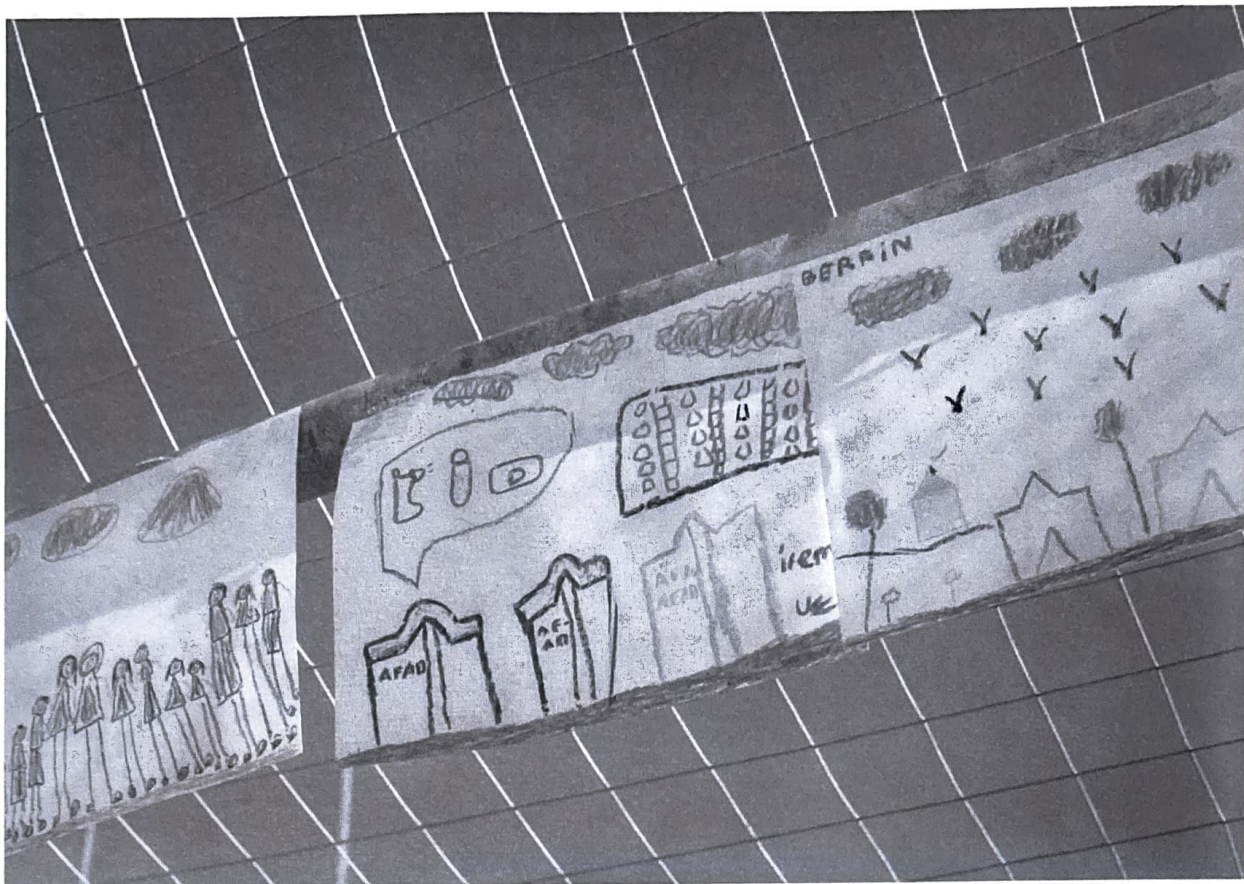
yaşadığımız güney orman yangınları, kuzey selleri, Marmara’dan yayılan mülaj, soluduğumuz havadaki artan kirlilik, tarım ve su stresi en göze batan sorunlar oldu.

Kentlerimizde afet riskleri yalnızca plansız ve dayanıksız yapılaşmadan kaynaklanmıyor. Artan yoğun nüfusun barınma, su, gıda ve enerji talepleri, riskli alanlarda yapılaşma ve doğal kaynakların, ormanların, sulak alanların yok edilmesi sonucunda çevresel bozulma, kirlilik ve giderek daha fazla hissedilen iklim değişikliği etkileri, kentsel alanların kırılganlığını, tehlikelere yönelik mağduriyeti artırıyor. Bugün öne çıkan yaklaşım, artık kentlerin iklim krizi de dâhil afetlerin hem nedeni hem de mağduru durumunda olduğu. Bu bakımdan kentler aynı zamanda sürdürülebilirlik hedefi ve çözüm kaynağı olarak önemli rol oynuyor.

Dünyada hızla yayılan riskli alanlardaki kentleşme, artan kırılganlıklar ve iklim değişikliğine de yol açan olumsuz gidişatı değiştirmeye yönelik çabalar

yeterince etkili olmadı. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, İklim Değişikliği Adaptasyonu ve Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi ile tanımlanan, öncelikle afetlere neden olan tehlike ve risklerin anlaşılması, hem de risk azaltma ve iklim değişikliğine uyum süreçlerinin entegre edilmesi vurgulanıyor. Afet risklerine dayalı sürdürülebilir kalkınma politikalarında yer alan yerel dirençlilik, diğer bir uluslararası ajanda olan “Yeni Kentsel Gündem”in de en öncelikli stratejisi. Tehlikelerin meydana getireceği sonuçların bilinmesine rağmen hem yerel yönetimlerin hem de halkın risk azaltma konusunda bugüne kadar alınması gereken stratejik adımlarla kapsamlı afet risk yönetiminin, sürdürülebilir gelişmenin ve dirençliliğin de sağlanmadığı görülüyor.

Tüm bu sorunlara daha kapsamlı bir yaklaşım ihtiyacı ile 2016’da imzalanan Paris İklim Anlaşması yeşil düzeni tanımlamış oldu. Özellikle de pandemi sırasında kent yaşamının doğayla uyumlu ve fayda sağlayacak şekilde yeniden tasarlanması gerektiği daha da

önem kazandı. 2020 ile birlikte Avrupa Yeşil Mutabakatı (European Green Deal) iklim değişikliği etkileri ve çevre sorunları gibi güçlükleri fırsata çevirecek yeşil, dijital ve döngüsel bir ekonomik değişime odaklanırken bir yandan da afetlerle ilgili daha kapsamlı, katılımcı, pro-aktif yaklaşımlar yaygınlaşmaya başladı. Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın uygulamada afet riskinin azaltılması ve iklim değişikliğine uyum kavramları uygulamada örtüşüyor ve birbirini güçlü bir şekilde tamamlıyor.

Doğayla uyumlu yeni dönüşüm ve gelecek vadeden sürdürülebilir kalkınma için yeni üretim alanları, istihdam olanakları sağlamak, yeşil, dijital ve dirençli ekonomik yapı kurmak gerekiyor. Bunun anlamı plansız kentleşme, iklim değişikliği ile ortaya çıkan afetler ve çevre sorunlarına çözüm için güçlükleri herkes için fırsata çevirerek adil, katılımcı ve kapsayıcı bir dönüşüm gerçekleştirmek. Bu dönüşümün gidişatı, hepimizin bilinçlenmesine, kararlılığına ve katılımcılığına bağlı olacak.

Doğayla uyumlu yeni dönüşüm ve gelecek vadeden sürdürülebilir kalkınma için yeni üretim alanları, istihdam olanakları sağlamak, yeşil-dijital ve dirençli ekonomik yapı kurmak gerekiyor.

Bunun anlamı plansız kentleşme, iklim değişikliği ile ortaya çıkan afetler ve çevre sorunlarına çözüm için güçlükleri herkes için fırsata çevirerek adil, katılımcı ve kapsayıcı bir dönüşüm gerçekleştirmektir.

Bu dönüşümün gidişatı, hepimizin bilinçlenmesine, kararlılığına ve katılımcılığına bağlı olacak.

Daha çok yerel bir kavram olan uyum ya da adaptasyon için risk yönetimi planlaması, tehlikelerin olumsuz sonuçlarını azaltmanın etkili bir yolu. Bütünleşik olarak ele alınacak iklim değişikliğinde uyum ve afet risk yönetimi, sürdürülebilir yerel ekonomi, enerji ve doğal kaynak yönetimi, su yönetimi ve ekolojik çevre için kritik süreçler. Risk azaltma ve uyum kapasitesini artırmak için sosyal, ekonomik, yapısal "zarargörebilirlikleri" azaltmak önemli. Sürdürülebilirliği sağlamak dirençliliği geliştirmek için yerel mevcut "zarar/hasargörebilirlikleri" azaltmak için yapısal önlemler, deprem ve sel gibi tehlike olaylarının etkilerini ve zararlarını azaltmak için yapısal önlemler kullanılabilir.

Afet risklerinin azaltılmasında ise, hazırlık ve müdahalede mevcut yaklaşımlar hâlâ sorunlarla karşı karşıya. Bu sorunlardan belki de en önemlisi, afet yönetiminin her aşamasında olduğu gibi, hazırlıkta da halkın katılımcılığının yeteri kadar sağlanamaması. Bu nedenle, halkın büyük bir kısmının bu süreçlerde yer alamaması, kentin

afete dirençliliğini de azaltıyor. Toplum tabanlı eğitim ve bilgilendirme, katılımcı yaklaşım ile afet risk azaltmanın sürdürülebilirliğinin sağlanması, afete dirençlilik için en önemli konu. Halkın tümünün (kimseyi geride bırakmadan) paydaş olarak katılımını sağlayan (kapsayıcı), herkesin temel hak (adil), erişilebilirlik ve ihtiyaçlarını göz önüne alan planlama yaklaşımı ile risk azaltma stratejilerinin yerel sürdürülebilir kalkınma faaliyetlerine dâhil edilmesi gerekiyor.

“Birleşmiş Milletler 2020 yılı İnsani Gelişme Raporu”nda kadınlar, yaşlılar başta olmak üzere özel gereksinimli bireyler ve göçmenler de afetlerin etkilerine karşı en fazla mağdur olan ve toplumun en kırılgan kesimlerinin başında geliyor. Sosyoekonomik eşitsizliklerden dolayı, toplumun homojen gruplardan

oluşamaması, afetlere karşı farklı kırılganlıklar gelişirken, afetlerin etkileri de bu sosyal farklılığa dayalı özelliklere göre değişiyor. Toplumun kadın ve erkeğe yüklediği farklı sorumluluklardan (toplumsal cinsiyet) dolayı ortaya çıkan sosyal sorunlarla, toplumu tehdit eden tehlikelerin afete dönüşme riski de büyümektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı eşitlik ve insan haklarının yetersizliği, bireylerin fırsat eşitsizliğine ve ayrımcılığa maruz kalması, kırılganlığa yol açarken, afetlerin etkilerinin daha da artmasına neden oluyor. Bu nedenle, kentin sosyal kırılganlıklarının artması, afetlerin sürdürülebilir kalkınmayı yavaşlattığı, hatta durdurduğu söylenebilir. Sosyal dirençliliğin geliştirilmesi ancak mevcut sosyal kırılganlık göstergeleri ve bunun mekânsal dağılımına dayalı adaptif toplumsal risk azaltma çözümleri üretmekle sağlanabilir.

Kadınların erkeklere göre daha dezavantajlı olmalarının bir nedeni de kadınların ekonomik kaynaklara erişiminin daha kısıtlı olması, düzenli iş ve gelir kaynaklarından mahrum olmaları. Kadınların afetlerden etkilenmeleri, kentsel ve kırsal alanlarda farklı biçimlerde karşımıza çıkıyor. Örneğin, ani yağış, soğuk ve kuraklık gibi hava değişimlerinin tarımsal üretime zarar vermesi mahsul ve gelir kaybına ve hane geçiminin tarımsal üretime dayalı kadın çiftçilerin daha fazla etkilenmelerine yol açabiliyor. Mevcut eşitsizlikler, sosyoekonomik bağımlılığının artması, kadınları yüksek risk grubuna düşürüyor. Bu bakımdan, özellikle de afetlerde kadınlar “kurban, mağdur ve riskli gruplardan” kabul eden yaygın bir anlayış benimsenmekte.

Kentin sosyal kırılganlıklarının artması, afetlerin sürdürülebilir kalkınmayı yavaşlattığı, hatta durdurduğu söylenebilir. Sosyal dirençliliğin geliştirilmesi ancak mevcut sosyal kırılganlık göstergeleri ve bunun mekânsal dağılımına dayalı adaptif toplumsal risk azaltma çözümleri üretmekle sağlanabilir.

Toplumsal cinsiyete dayalı değişen sosyal özellikler, halkın hazırlık ve müdahale kapasitelerini de etkiliyor. Buna göre, bir afet durumunda kadın ve erkeğin verdiği tepki ve afetle başa çıkma kapasitesi farklılık gösterecektir. Yapılan çalışmalarda, afet öncesinde kadınların, erkeklere göre afete hazırlığıyla ilgili yerel faaliyetlere daha fazla ilgili oldukları bildirilmekte. Kadınların geleneksel rollerinden kaynaklanan sosyokültürel kapasiteleri, bakım becerileri ve sosyal ağları, afet yönetiminde önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Afetlerde kadınların hayatta kalma mücadelesi ve iyileşmeyle başa çıkmada erkeklere oranla daha hızlı organize oldukları saptanmıştır.

Bu yüzden sahip oldukları sosyal yapı gereği kadınların yerel afet yönetimi süreçlerine katılmaları, afete hazırlık için giderek büyük önem kazanıyor.

Vaka çalışmaları, kadınların aktif katılımının afet yardımı, geçici barınma, iyileştirme ve yeniden yapılanma çalışmalarının etkinliğini artırdığı ve böylece afet müdahale çabalarını geliştirdiğini göstermektedir. Kadınların afete hazırlık faaliyetlerine aktif katılımı afetlerin risklerini ve etkilerini azaltmanın başarısını artırmaktadır.

Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi (2015-2030) kapsamında, toplumun zarargörebilirliğinin azaltılması, afet yönetimi süreçlerinin her aşamasında öncelikle de kadınların katılımının artırılması öncelikli konudur. Bu uluslararası kararlar tüm politika ve uygulamalarda kadının aktif katılımının sağlanması, yerel organizasyonlarda kadın liderliğinin desteklenmesi amaçlanıyor. Bu yaklaşım aynı zamanda kadın yoksulluğunun ve kırılganlığının azaltılmasını, sosyoekonomik olarak güçlendirilmesi de hedefliyor.

Toplumun yarısını oluşturan kadınların afet yönetiminin risk azaltma, uyum ve hazırlık planlama, karar alma ve uygulama süreçlerinde yer alabilmeleri öncelikle yasal bir haktır. Bu katılım yerel, ulusal, uluslararası politikalarla kadınların katılabilmesi toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılmasını sağlayacak, sosyal değişim fırsatı da yaratacaktır. Kadınların toplumdaki cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan sosyoekonomik kırılganlıklarının azaltılması, dolayısıyla da kapasitelerini kullanılabilmeleri ile afetlere dirençlilik de gelişecektir. Vaka çalışmaları, kadınların aktif katılımının afet yardımı, geçici barınma, iyileştirme ve yeniden yapılanma çalışmalarının etkinliğini artırdığı ve böylece afet

müdahale çabalarını geliştirdiğini göstermektedir. Kadınların afete hazırlık faaliyetlerine aktif olarak katılması afetlerin risklerini ve etkilerini azaltmanın başarısını artırmaktadır.

Kadınların planlamada yer alması temel insan hakları olmasının yanı sıra, yerel planlama ve stratejilerde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayan politikaların daha başarılı olduğu, böylelikle halkın afetlere dirençlilik kazandığı saptanmıştır. Bir mahallede afet öncesinde kadın gönüllü grupları gibi güçlü sosyal yapının mevcut olmasının, afete müdahaleyi kolaylaştırdığı, afet sonrasında da halkın kendi kaynaklarıyla daha çabuk iyileşme sağladığı biliniyor. Kadınların savaşlarda hemşirelik yaptıkları, afetlerde gönüllü olarak yardım dağıtma, geçici barınma yerlerinin hazırlanmasında ve sürdürülmesinde görev aldığı da biliniyor. Bu bakımdan, afet öncesinde hazırlık faaliyetlerinde, afet sırasında kurtarma operasyonları da dâhil olmak üzere, mahalle çalışmalarında kadınların destekleyici rollerinden yararlanılabilir. Ülkemizde de kadının katılımının sağlanması için başta AFAD olmak üzere resmi kurumlarda, müdahale ve gönüllü ekiplerinde kadın temsilinin artırılması önemli. Mahalle kadın örgütlenmelerinin yerel yönetimler tarafından desteklenmesi, çok sayıda kadına ulaşılması, sürdürülebilir iletişim ve eşgüdümün kurulması için önemli. Risklerin doğru algılanmasında, "risk iletişimi" konusunda "mahalli risk değerlendirme" çalışmaları ile afet risk azaltma ve uyum çalışmalarına kadınların katılımı kritik bir zorunluluk. Çoğunlukla kapalı alanlarda bulunan kadınlara yönelik "erken uyarı ve tahliye" yönelik tercih edebilecek uygulamaların geliştirilmesi, eğitimlerinin yaygınlaştırılması ve yerel kadın gönüllü kuruluşlarının desteklenmesi önemli. Bu iş birliği, kadınların ihtiyaçlarını karşılamada ötesinde kapasitelerinin de geliştirilmesini kolaylaştıracaktır.

Afetlerde kadınları kırılgan kesim olarak tanımlayan eski yaklaşım yerine, geleneksel rollerini göz önüne alan ve sosyal dayanışma ağlarını insan kaynağı kapasitesi olarak tanımlayan yaklaşımla daha kapsayıcı, proaktif afet risk azaltma ve iklim değişikliği uyum eylem stratejilerinin geliştirilmesine ihtiyaç var. Bu bağlamda, UDSEP 2023,

TAMP ve IRAP'ın toplumsal cinsiyet bakımından yeniden gözden geçirilmesi, risk azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirme planlama süreçlerine kadın katılımı kolaylaştırılabilir. Yerel yönetimlerin Adaptif Risk Azaltma Planları hazırlarken, bu planların faydalı ve sürdürülebilir güçlü politika belgeleri olmaları olabilmeleri için içerik olarak, kapsayıcı (herkesi dâhil eden), katılımcı, adil, eşitlikçi, erişilebilir, bütünlüklü, yerel veri ve yerel geleneksel bilgiye dayalı, uygulanabilir yaklaşımla geliştirilmeleri önerilir.

Afetlerde kadınları kırılgan kesim olarak tanımlayan eski yaklaşım yerine geleneksel cinsiyet rollerini göz önüne alan ve sosyal dayanışma ağlarını insan kaynağı kapasitesi olarak tanımlayan yaklaşımla daha kapsayıcı, proaktif afet risk azaltma ve iklim değişikliği uyum eylem stratejilerinin geliştirilmesine ihtiyaç var.

Son olarak, değişen yeni dünya koşullarıyla, kadınların erkeklerle aynı şekilde katılımı için daha fazla çaba gösterilmedikçe dirençlilik sağlanamayacaktır. Fiziksel yapılara yönelik iyileştirme ve yeniden yapılanmanın yanında, toplumsal bir fırsat olması gereken bu yeşil dönüşüm sürecinde kadınlar çaresiz, savunmasız, mağdur değil, becerileri ve güçlü yönleriyle afetlerle başa çıkma kapasitesine sahip oldukları yaklaşımı yaygınlaşırsa sürdürülebilirlik, uyum ve dirençlilik sağlanabilir.